

Memòria històrica

La família del farmacèutic de Puigcerdà Àureo Comamala assassinat amb 19 veïns més el 1936 ha portat flors durant dècades a la creu que ho recorda permetent mantenir viva la memòria dels fets

Còrrec del Gavatx: 90 anys de flors

MIQUEL SPA
Puigcerdà

La creu del Còrrec del Gavatx és sempre amb flors. Sempre n'hi ha hagut i ningú no sabia qui les hi posava ni per què. Ara molta gent ja sap la raó de la creu, però durant moltes dècades el motiu era un misteri i, tot i això, un ram de flors lluita sempre lligat al braç central. La creu és en el revolt d'un camí entre Fontanals, Alp i Puigcerdà, al peu d'un torrent, on poca gent sap que hi van ser afusellats 20 homes de Puigcerdà l'any 1936. Algú, però, s'ha encarregat que aquell episodi encara latent a la vila recuperi la memòria i el seu lloc a la història local. Noranta anys després.

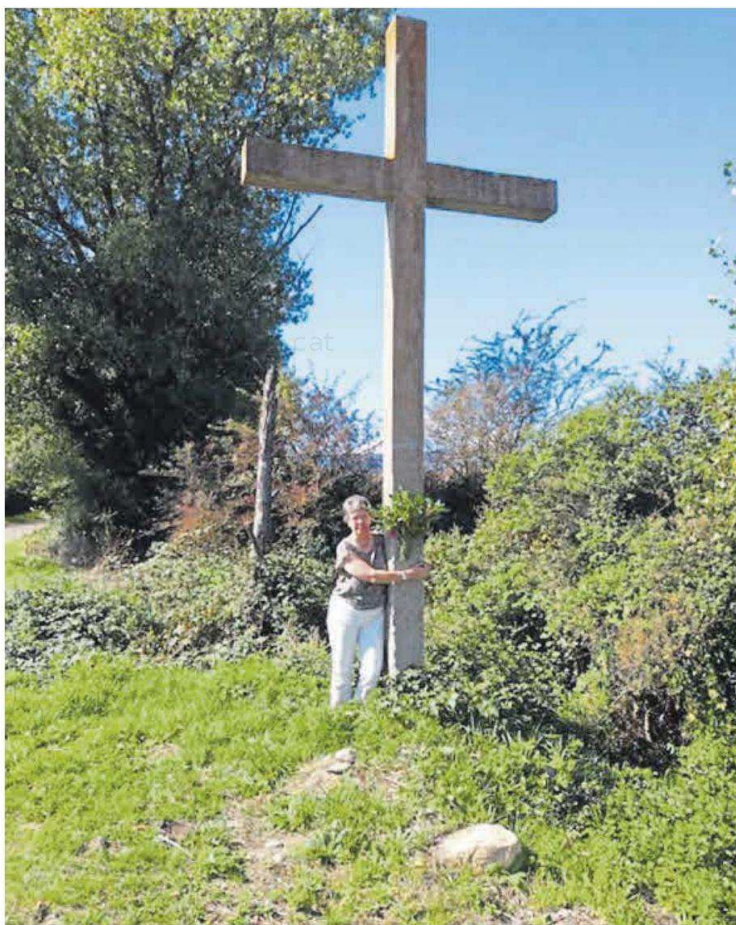
El record dels vint veïns assassinats el deu de setembre 1936 al Còrrec del Gavatx es va mantenir durant dècades a través d'un gest discret i anònim. Aquella nit un escamot del Comitè Revolucionari de Puigcerdà, en la Cerdanya de l'anarquisme i l'inici de la Guerra Civil va detenir 21 veïns, un dels quals va aconseguir escapar i no ser afusellat amb els altres 20. Abans que el lloc fos identificat i incorporat als actes de memòria històrica, una família vinculada a una de les víctimes va decidir dipositar-hi flors i rams de manera regular, sense cap identificació. La protagonista d'aquest relat és Ana Maria Roig Comamala, neta d'Àureo Comamala, farmacèutic de Puigcerdà i una d'aquelles vint víctimes. El seu testimoni descriu un procés llarg de desconeixement, silenci familiar i reconstrucció tardana dels fets. La família Comamala ja no viu ni té residència a la Cerdanya. La filla de l'afusellat ja va marxar de la Cerdanya, de manera que pels seus nets la reivindicació del record de l'avi té també un component de viatge a un origen familiar ja remot. Així, els fets del Còrrec del Gavatx van conduir a la marxa dels descendents cap a Barcelona. La distància, però, no ha estat impediment perquè puntualment cada any les flors recordessin l'avi afusellat.

Les persones executades el 9 de

setembre de 1936 en aquest espai van ser els germans Manuel, Joan i Enric Arró Auger; Bonaventura Caralps Ribas; Martí Cerdà Serra i el seu fill Francesc Cerdà Vergés; Joan Casals Cirera; Àureo Comamala López de Delpan; Ramon Cosp Esteve; Joan Diuenge Martí; Tomàs Estany Clusellas; Antoni Estanyol Caminal; Baldomer Giménez Manaut; Romà Llanas Maurell; Joan Pallarès Fabra; Ramon Peix Junoy; Josep Maria Plana Plana; Antoni Torà Cerdà; Joan Truñó Sirvent; i Josep Turiera Puigbò.

Ana Maria Roig Comamala explica que no van saber la localització exacta del lloc on havia estat assassinat el seu avi fins molt temps després dels fets. «Ho vaig saber molts anys després, moltíssims anys després, no tan sols on havien matat el meu avi i tota la gent que van matar aquell dia sinó el mateix fet. Ningú no en volia parlar», afirma.

A partir d'aquell moment, la descoberta va marcar una relació personal amb l'espai. La seva vinculació amb el lloc es va produir a través d'amistats que vivien a la Cerdanya i que li van explicar la ubicació exacta. Des d'aleshores, la família va iniciar un gest que es va repetir durant anys: portar flors o herbes del camp al punt on hi ha la creu del Còrrec del Gavatx, llavors un símbol religiós solitari i arbitrari enmig d'enlloc. El motiu del gest estava vinculat a la percepció que l'indret no estava identificat. «Em feia molta pena pensar que ningú no sabia què significava aquella creu. Començant per nosaltres, que tampoc ho havíem sabut fins llavors», diu. L'acció es repetia en visites puntuals a la zona. «Sempre que anava a veure aquests amics, passava per allà i posava un ram», afegeix i, en algunes ocasions, també hi va deixar anotacions escrites. «Alguna vegada vaig escriure en un cartó la data de la mort de totes aquestes persones. No m'atrevia a posar res més personal», explica. Aquestes

Ana Maria Roig Comamala, neta d'un dels puigcerdanesos afusellats el setembre de 1936, l'any 2020

La família va marxar de la Cerdanya després dels fets, però hi tornava cada any a recordar l'avi

Des del 2023 un monòlit explica el perquè de la creu i la mort de 20 veïns en l'esclat de la guerra

accions es van mantenir durant un llarg període, especialment a partir de finals dels anys setanta i durant els vuitanta. El context familiar i administratiu va situar aquell moment com un punt d'inici de recuperació de documentació: «cap al 78 vam anar a Puigcerdà a demanar un certificat de defunció del meu avi perquè la meua àvia pogués cobrar una pensió», relata. La tramitació va permetre formalitzar oficialment la mort. El co-neixement dels fets, però, havia arribat abans a través de la seva àvia, que va explicar la història com una tragèdia familiar. «M'ho va explicar com una tragèdia enorme», diu. En canvi, la seva mare, que tenia set anys quan van assassinar el seu pare, no en va parlar durant anys. «A la meua mare pràcticament no ens havia explicat mai res», afegeix. El record que conserva de la seva infantesa és fragmentari: la sortida precipitada de Puigcerdà i el silenci posterior.

Després dels fets, la família es va traslladar a Barcelona. Aquest

canvi de residència va contribuir a la pèrdua de contacte amb el territori. «Tota la família va baixar a Barcelona i aquí van tenir diferents vides perquè van repartir els fills amb diferents famílies», explica. El vincle amb Puigcerdà es va mantenir de manera irregular. Alguns familiars hi tornaven puntualment, però sense continuïtat. Amb el pas del temps, el lloc ha passat a formar part dels espais de record i s'hi han incorporat elements de memòria institucional. Aquest canvi ha modificat la percepció del gest individual. Això va succeir tot just fa tres anys, el 2023. «Des del moment en què es va posar el memorial ja no tinc tanta necessitat, perquè penso que tothom que passa ja sap què hi ha», explica Ana Maria Roig. Tot i això, el record personal es manté. «Sí que em fa gràcia anar i posar unes flors, i així perpetuo el record del meu avi», diu. També destaca el paper dels processos col·lectius de recuperació de la memòria. «Ara hi ha una constància que allà va passar alguna cosa...» ■